

УДК 658.8.012.12:633.85

І.В. Чехова

науковий співробітник

І.О. Кислицька

науковий співробітник

Т.З. Таранюк

науковий співробітник

Інститут олійних культур Національної академії аграрних наук

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ОСНОВНИХ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ

У статті розглянуто динаміку рівня рентабельності основних олійних культур (соняшнику, сої, ріпаку). Досліджено вплив показників (урожайність, собівартість, ціна реалізації) на економічну ефективність вирощування соняшнику, сої, ріпаку шляхом проведення регресійного аналізу.

Ключові слова: рівень рентабельності, економічна ефективність виробництва, ціна реалізації, собівартість, регресійний аналіз.

І. Вступ

Проблема підвищення економічної ефективності виробництва олійних культур зумовлена потребою вирішення питання щодо забезпечення продовольчої безпеки країни, зростання дохідності сільськогосподарських товаровиробників, підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках. Тому актуальною сьогодні є проблема подальшого підвищення рівня економічної ефективності цієї галузі як визначального фактора економічного й соціального розвитку суспільства.

Істотний внесок у дослідження питань економічної ефективності ринку олійних культур зробили своїми працями українські учені, а саме П.І. Гайдучкий, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак та ін., проте недостатньо дослідженими залишаються напрями його перспективного розвитку.

ІІ. Постановка завдання

Метою статті є визначення основних чинників, які впливають на рівень ефективності виробництва соняшнику, сої, ріпаку.

ІІІ. Результати

Ефективність виробництва – це економічна категорія, у якій виявляється найважливіший аспект діяльності підприємства – його результативність. Узагальнювальним показником економічної ефективності сільськогосподарського виробництва є рентабельність, що розраховується шляхом зіставлення валового доходу або прибутку з витратами. На основі аналізу середнього рівня рентабельності можна визначити, які види продукції забезпечують прибуткову діяльність виробників.

Аналіз даних Державної служби статистики України за 2008–2010 рр. по Україні та за регіонами показав, що серед основних олійних культур найбільший рівень рентабельності має насіння соняшнику – 64,7%, на другому місці – ріпак – 26,6%, на третьому – соя – 16,4% (табл. 1).

Середня рентабельність виробництва насіння соняшнику щороку збільшується: 64,7% у 2010 р. порівняно з 23,1% у 2008 р. Аналіз рівня рентабельності за природно-кліматичними зонами характеризується позитивною динамікою. Найвищу рентабельність виробництва соняшнику зафіксовано у Степовій зоні України у 2010 р. – на рівні 69,9%, що на 20,2 та 29,2% більше, ніж у Лісостеповій зоні та зоні Полісся, відповідно.

Аналіз рівня рентабельності виробництва сої демонструє коливання цього показника як в Україні, так і за природно-кліматичними зонами. Динаміка загального рівня рентабельності сої в Україні нестабільна. Так, у 2010 р. він становив 16,4%, що на 15,1% більше, ніж у 2008 р., але менше, ніж у 2009 р., на 17,7%. Серед природно-кліматичних зон найвищий рівень рентабельності виробництва сої зафіксовано в Степовій зоні України. Так, у 2010 р. цей показник становив 24,54%, що на 7,14% більше, ніж у 2008 р., але менше, ніж у 2009 р., у 2,5 рази.

Рівень рентабельності виробництва ріпаку показав, що в Україні відбулося її зниження на 24,7% (з 51,3% у 2008 р. до 26,6% у 2010 р.). Аналогічна тенденція склалася за природно-кліматичними зонами за означений період: у зоні Степу – з 59 до 26,3%, у

зоні Лісостепу – з 46,8 до 10,9%, у зоні Полісся – з 47,5 до 16,3%.

Таблиця 1

**Рентабельність виробництва
основних олійних культур сільськогосподарськими підприємствами України
за 2008–2010 рр.***

Регіони	Рівень рентабельності (збитковості), %			збільшення, зменшення (-)
	2008 р.	2009 р.	2010 р.	
Соняшник				
СТЕП	23,10	42,30	69,89	46,79
ЛІСОСТЕП	11,00	40,40	49,74	38,74
ПОЛІССЯ	-22,40	22,80	40,71	63,11
УКРАЇНА	18,40	41,40	64,70	46,30
Ріпак				
СТЕП	59,00	27,10	26,33	-32,67
ЛІСОСТЕП	46,80	15,80	10,91	-35,89
ПОЛІССЯ	47,50	38,40	16,31	-31,19
УКРАЇНА	51,30	23,80	26,60	-24,70
Соя				
СТЕП	17,40	62,10	24,54	7,14
ЛІСОСТЕП	-5,50	21,00	6,18	11,68
ПОЛІССЯ	-21,80	32,70	1,96	23,76
УКРАЇНА	1,30	34,10	16,40	15,10

*За даними Державної служби статистики.

Об'єктивне обґрунтування ефективності виробництва основних олійних культур потребує детального аналізу виробничих чинників. Це дасть змогу виявити невикористані резерви у виробництві конкурентоспроможної продукції. При вивченні економічної ефективності ряд дослідників пропонують застосовувати регресійний аналіз, узагальнювальні багатофакторні показники. Визначення інтегрального показника ефективності, на думку Б.І. Смагіна, – це зведення різнорідних показників, що дасть змогу дослідити вплив кожного показника на єдину величину, в нашому випадку – ефективність виробництва – його рентабельність [4, с. 18].

Проведення аналізу економічної ефективності виробництва основних олійних культур здійснювалося із застосуванням таких показників: урожайність, собівартість, дохід від реалізації, рівень рентабельності на основі статистичних даних 2010 р.

Аналіз результатів групування областей України залежно від урожайності показав, що зростання урожайності зумовлює підвищення загального рівня економічної ефективності виробництва соняшнику. Водночас собівартість не є ключовим критерієм зростання економічної ефективності (табл. 2).

Таблиця 2

**Економічна ефективність
виробництва соняшнику в регіонах України
залежно від рівня урожайності у 2010 р.**

Показники	Групи областей за урожайністю, ц/га				
	10,4–13,0	13,1–14,6	14,7–16,7	16,8–18,9	19,0–20,9
Кількість областей у групі	6	6	7	4	2
Середня урожайність, ц/га	11,3	13,7	15,4	17,3	20,3
Середня площа, тис. га	112,10	210,68	222,90	161,75	190,95
Повна собівартість, грн/ц	221,30	185,95	215,94	204,95	184,01
Ціна реалізації, грн/ц	306,8	302,60	307,88	315,61	311,32
Прибуток, грн/ц	85,5	116,65	91,95	110,66	127,31
Рентабельність, %	43,8	66,3	47,4	57,4	69,2

Так, у 1-й групі (урожайність 11,3 ц/га) рівень рентабельності дорівнює 43,8%, у 2-й групі (урожайність 13,7 ц/га) – 66,3%, в 3 та 4-й групах (урожайність 15,4 та 17,3 ц/га) рівень рентабельності нижчий, ніж у 2-й групі, на 18,9 та 8,9% за рахунок зростання повної собівартості на 29,99 та 19,0 грн/ц, відповідно.

Графічний аналіз взаємовпливу різних економічних показників дає змогу зробити

висновки, що в 5-й групі середня урожайність становить 20,3 ц/га, що більше, ніж у першій групі, на 180%. Це привело до зниження повної собівартості на 83,2% та збільшення рівня рентабельності на 158% у 5-й групі порівняно з першою групою. На основі показників економічної ефективності виробництва насіння соняшнику здійснено графічний аналіз взаємовпливу різних економічних показників (рис. 1–3).

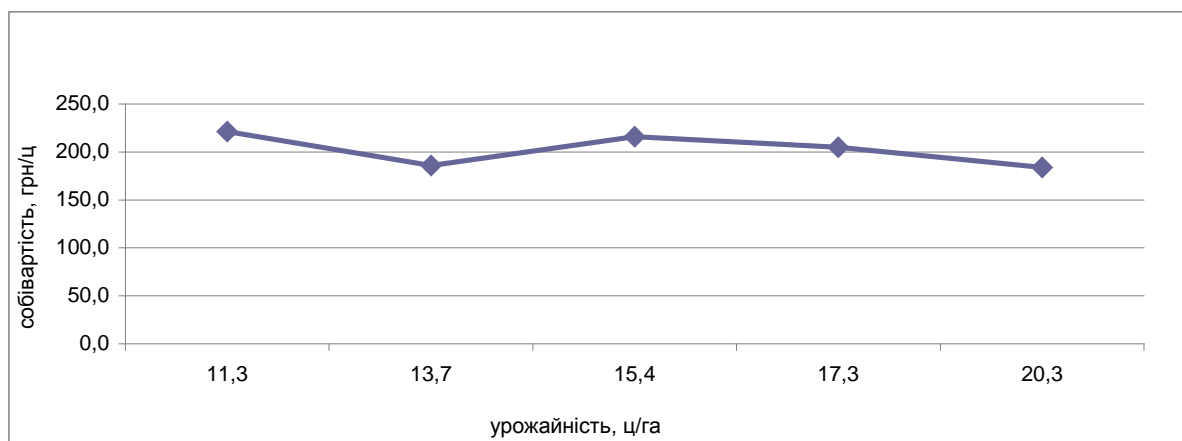

Рис. 1. Залежність собівартості соняшнику від урожайності

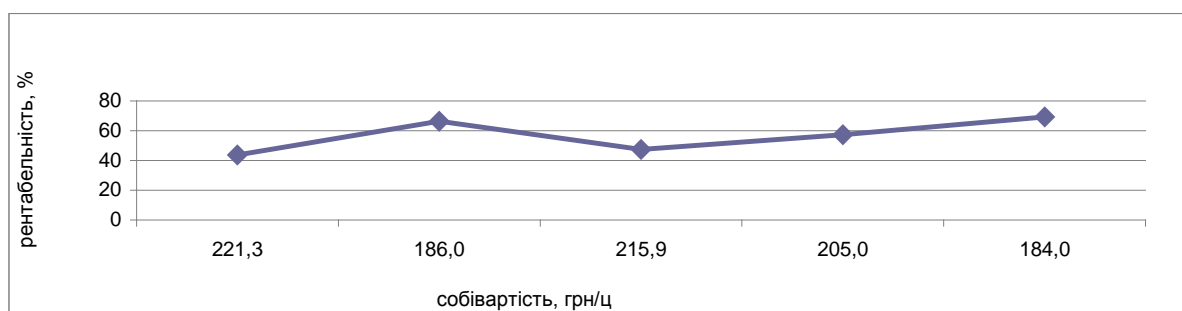

Рис. 2. Залежність рентабельності соняшнику від собівартості

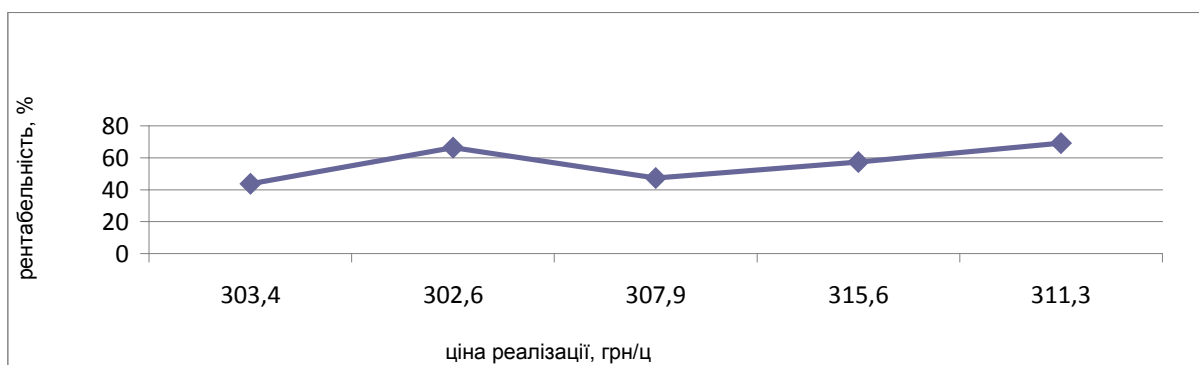

Рис. 3. Залежність рентабельності соняшнику від ціни реалізації

Групування регіонів України залежно від рівня урожайності сої за основними економічними показниками виробництва у 2010 р. показало, що зростання урожайності сої прямо впливає на збільшення прибутку, рентабельності тощо.

В областях 1-ї групи, в якій рівень урожайності сої коливається від 4,3 до 10,7 ц/га,

отримано збиток на рівні 15,1 грн/ц, повна собівартість 1 ц найвища – 268,7 грн. Рівень середньої рентабельності виробництва по групах зростає залежно від зростання врожайності. Найвищий рівень рентабельності (23,4%) – у 5-й групі (табл. 3).

Таблиця 3

**Економічна ефективність виробництва сої в регіонах України
залежно від урожайності за 2010 р.**

Показники	Групи областей за врожайністю, ц/га			
	4,3–10,7	10,8–17,1	17,2–23,5	23,6–29,9
Кількість областей у групі	6	11	5	3
Середня урожайність, ц/га	7,3	14,1	19,6	27,4
Середня площа, тис. га	20,8	51,6	42,5	43,8
Повна собівартість, грн/ц	268,7	235,7	223,2	208,8
Ціна реалізації, грн/ц	253,6	262,2	264,5	256,6
Прибуток, грн/ц	-15,1	26,4	41,3	47,8
Рентабельність, %	1,4	13,3	18,9	23,4

Аналіз групування свідчить про односпрямовану залежність між витратами на виробництво та урожайністю сої. Залежність

показника виробничої собівартості 1 ц сої від урожайності є оберненою: чим вища врожайність, тим нижча собівартість (рис. 4–6).

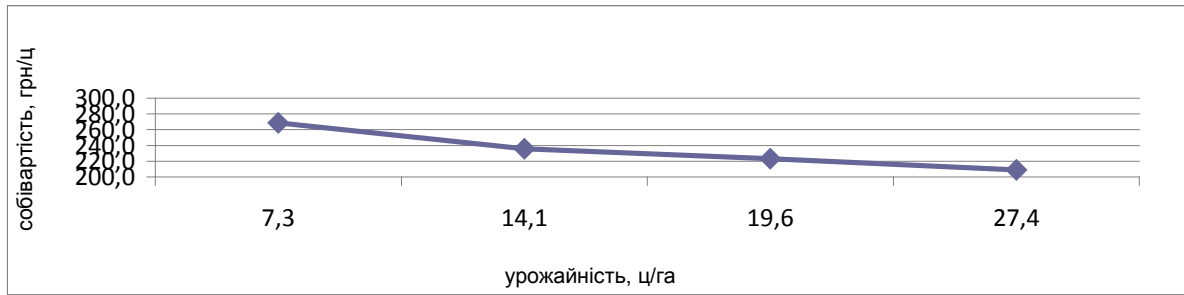

Рис. 4. Залежність собівартості сої від урожайності

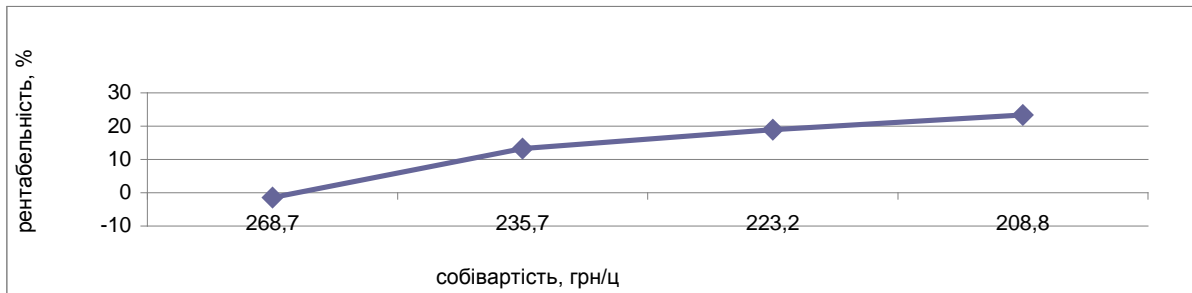

Рис. 5. Залежність рентабельності сої від собівартості

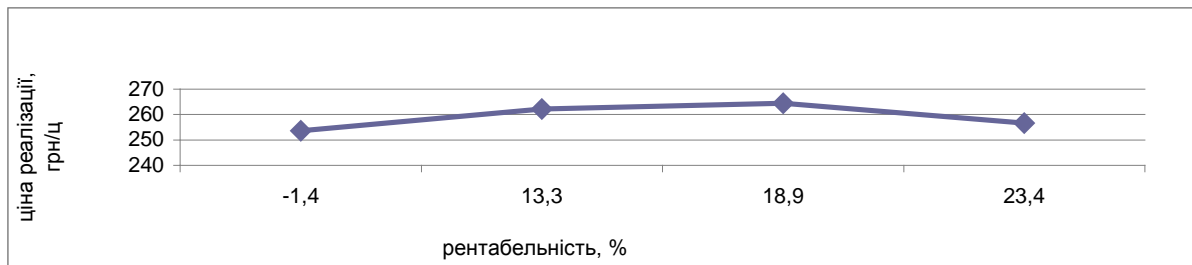

Рис. 6. Залежність рентабельності сої від ціни реалізації

Встановлено позитивний вплив зростання урожайності культури на зниження собівартості виробництва сої. Рентабельність виробництва не прямолінійно залежить від ціни реалізації, так, у 4-й групі рентабельність найвища (23,4%), але ціна реалізації 1 ц нижча (256,6 грн/ц), ніж у 2 і 3-й групах. Рентабельність виробництва сої обернено залежить від собівартості 1 ц: чим нижча собівартість, тим вища рентабельність. У 4-й групі середня урожайність сої становить 27,4 ц/га, що більше, ніж у 1-й групі, у 3,7 раза. Це привело до зниження повної собівартості сої на 77,8% та збільшення рівня рентабельності в 16,7 раза в 4-й групі порівняно з 1-ю групою.

Групування регіонів України залежно від рівня урожайності й основних економічних показників виробництва за 2010 р. показало, що зростання урожайності ріпаку приводить до зниження собівартості та зростання прибутку й рентабельності.

У 1-й групі з рівнем урожайності ріпаку від 10,0 до 13,4 ц/га отримано збиток 30,3 грн/ц. Повна собівартість 1 ц ріпаку найвища і становить 295,5 грн. Прибуток та рентабельність виробництва ріпаку із підвищенням урожайності суттєво зростають. Середній рівень рентабельності виробництва по групах зростає залежно від зростання урожайності, найвищий рівень рентабельності (53,3%) – у 5-й групі (табл. 4).

Залежність показника повної собівартості виробництва 1 ц ріпаку від урожайності є оберненою. Але є виняток – 3-тя група, в якій при збільшенні урожайності зросла й собівартість, а рівень рентабельності збільшився за рахунок зростання ціни реалізації.

На основі показників економічної ефективності виробництва ріпаку здійснено графічний аналіз взаємовпливу різних економічних показників (рис. 7–9).

**Економічна ефективність виробництва ріпаку в регіонах України
залежно від урожайності за 2010 р.**

Показник	Групи областей за врожайністю, ц/га			
	10,0–13,4	13,5–16,8	16,9–20,2	20,3–23,7
Кількість областей у групі	4	9	10	2
Середня урожайність, ц/га	11,7	15,4	18,0	23,4
Середня площа, тис. га	5,9	47,9	34,9	29,1
Повна собівартість, грн/ц	295,5	236,9	242,6	235,1
Ціна реалізації, грн/ц	265,2	276,8	288,4	369,2
Прибуток, грн/ц	-30,3	39,9	45,8	134,1
Рентабельність, %	-5,8	18,8	18,9	53,3

Рис. 7. Залежність собівартості ріпаку від урожайності

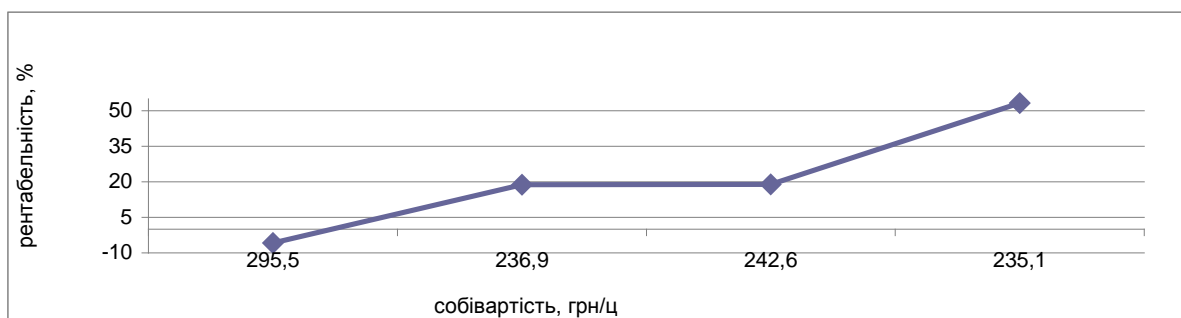

Рис. 8. Залежність рентабельності ріпаку від собівартості

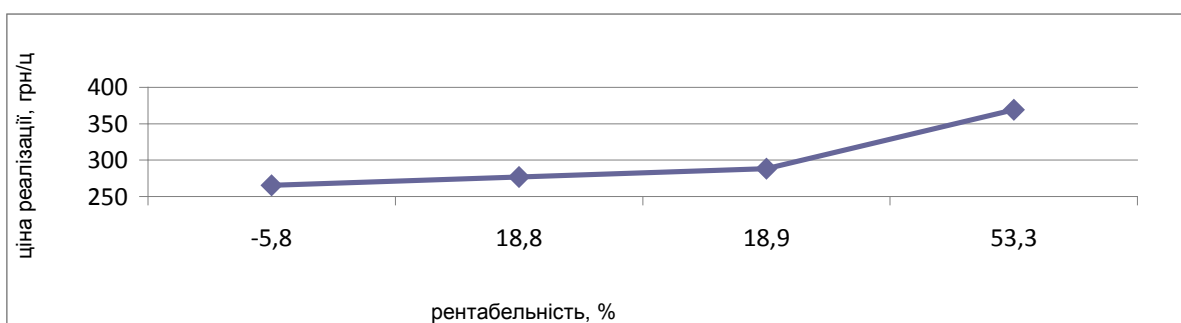

Рис. 9. Залежність рентабельності ріпаку від ціни реалізації

У 4-й групі середня урожайність становить 23,4 ц/га, що більше, ніж у 1-й групі, у 2 рази. Це привело до зниження повної собівартості на 79,6% та збільшення рівня рентабельності в 9 разів у 4-й групі порівняно з 1-ю групою.

Отже, збільшення урожайності соняшнику на 1% приводить до зменшення повної собівартості на 0,6% та підвищує рівень рентабельності на 0,9%; збільшення урожай-

ності сої на 1% приводить до зменшення повної собівартості в середньому на 1,7% та підвищує рівень рентабельності на 4,8%; збільшення урожайності ріпаку на 1% приводить до зменшення повної собівартості в середньому на 0,6% та підвищує рівень рентабельності в середньому на 3,1%.

IV. Висновки

Отже, найбільш рентабельною серед олійних культур є соняшник. Рентабельність

виробництва соняшнику в Україні зросла на 46,3% протягом 2008–2010 рр. до рівня 64,7%, сої – на 15,1% до рівня 16,4% у 2010 р. Рівень рентабельності виробництва ріпаку знизився на 24,7% і становив у 2010 р. 26,6%. З-поміж природно-кліматичних зон України найвищий рівень рентабельності виробництва соняшнику в 2010 р. зафіксовано в зоні Степу – 69,89%, що на 20,15 та 29,18% більше, ніж у зоні Лісостепу та зоні Полісся, відповідно. Рентабельність виробництва сої у 2010 р. найвища в зоні Степу – 24,54%, що на 18,4% більше, ніж у зоні Лісостепу. Нерентабельним є вирощування сої у зоні Полісся із середнім показником 1,96%.

Встановлено, що навіть при зниженні урожайності та підвищенні собівартості виробництва основних олійних культур (соняшник, соя, ріпак) залишається рентабельним, оскільки ціна реалізації перевищує собівартість одиниці продукції. Так, за підсумками 2010 р. середньозважена ціна за три роки 1 ц насіння соняшнику перевищувала його середньозважену собівартість за три

роки в 1,5 раза, сої – в 1,2 раза, ріпаку – в 1,2 раза, що свідчить про ефективність виробництва основних олійних культур.

Список використаної літератури

1. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Степу України / [за ред. М.В. Зубця та ін.]. – К. : Аграрна наука, 2010. – 986 с.
2. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2001. – 1008 с.
3. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / В.Г. Андрійчук. – К. : ІЗМН, 1996. – 512 с.
4. Дробот В.І. Бізнес-план сільськогосподарського підприємства : навч. посіб. / В.І. Дробот, В.П. Мартянов, М.Ф. Соловйов, А.В. Токар, В.І. Шиян, Р.Д. Залюбовська ; Харк. нац. аграр. ун-т. – Х., 2002. – 330 с.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2012 р.

Чехова И.В., Кислицкая И.А., Таранюк Т.З. Экономическая эффективность производства основных масличных культур в Украине

В статье рассмотрена динамика уровня рентабельности основных масличных культур (подсолнечник, соя, рапс). Исследовано воздействие показателей (урожайность, цена, стоимость реализации) на экономическую эффективность выращивания подсолнечника, сои, рапса путем использования метода регрессионного анализа.

Ключевые слова: *уровень рентабельности, экономическая эффективность производства, цена реализации, себестоимость, регрессионный анализ.*

Chekhova I., Kislitskaya I., Taranyuk T. Economic efficiency of production of basic oil-bearing cultures is in Ukraine

This article focuses on the dynamics of the level of profitability of oilseed crops (sunflower, soybean, oilseed rape). Influence of indexes is investigational (productivity, price, cost of implementation) on economic efficiency of sunflower, soy, canola through the use of regression analysis.

Key words: *profitability, economic efficiency of production, selling price, cost, regression analysis.*